

Կենսաց ամենագեղեցիկ օրը Օստերլիցը
չէ. առաջին Հաղորդութիւնն է:

*

Ինչպիսի՜ ապացոյց Քրիստոսի աստուա-
ծութեանը. Նա բացարձակ տէրութեամբ՝
լոկ նպատակ մը ունի. անհատներուն հո-
գեւոր բարւոքումը, խղճի մաքրութիւնը,
միութիւն՝ ճշմարտութեան հետ և սրբու-
թիւն հոգւոյ: Եւ ստուգիւ այս է կրօնը:

*

Քարեկիրթ մարդը բնաւ չի տարակու-
սիր Աստուծոյ զոյութեան վրայ:

*

Այսպէս է կաթողիկէ կրօնը, ամէն
տեղ կարգ կանոն կը հաստատէ. որ միան-
գամայն կապ մ'է ընկերական և կապ մը
կրօնական. կը զօրացնէ իշխանութիւնը,
ամենուն կը քարոզէ միութիւն և սէր և
սքանչելապէս կը համոզէ ամէն մէկուն
իր պարտքը:

*

Այ՛, քահանայն կ'ուզեմ. ուշ գի՛ր որ
զիս մինակ ձգեն անոր հետ. մի՛ ըսեր
բան մը:

Ան կոմս Մոնթուշի, մահէն քանի մը օր առաջ:

*

Ի իազազութեան եմ մարդկային ազ-
գին հետ... Աստուած իմ... Անձ... Բա-
նակ...

5 Մայիս 1821. Երեկոյեան 6էն քիչ մը առաջ. ժամ
իր մահուանը:

*

Ահա շատ մերձաւոր է Մեծն Նարո-
ւէնի կատարածը... Ինչ անդունդ կայ
ի մէջ իմ անյատակ խեղճութեան և ի
մէջ յաւիտենական տէրութեան Քրիստո-
սոսի, զոր կը սիրեն, կ'երկրպագեն, կը
քարոզեն և որ կենդանի է բոլոր տիեզե-
րաց մէջ... Եւ ասիկայ միթէ մեռնի՜լ է:
Միթէ աւելի ապրիլ չէ՜: Ահա Քրիստոսի
մահը: Ահա Աստուծոյ մահը:

Թրգմ. Հ. Ե. ՍԻՐՈՒՆԵԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԾԱԳՄԱՄԲ

ՆԱԲՈՒԼԷՌՆԱԿԱՆ ՆԱԻԱՍՈՒՐԻ ԾԸ

ՀՈՌԱՎԱՐՏ ՄԷՁ

Նարդէնի Պաշարդ, նազի բարձրացած կապերու-
կան զանգ, ազնւոյ զգաց նաատաւորութեան ասե-
մը ի պատիւ իրեն՝ փոխանակ Չ1 Գումարի տանին,
յորում Հասարակագիտութիւնը նշանակ էր պաշտո-
նական ասեմը՝ ի յիշատակ զիշատան Լուսինիկոս
ԺՁ-ի:

Նարդէնի կայսրութեամբ ժողովութեան մասնաւոր
էր, բայց Գաղղիացիք, սիրող շփոթութեան, փոքրու-
ն և զօրանալէսներու, կ'ուզէին ազմուկով՝ որ և է ասե-
մը, որ կարեւոր պահանջի ազգին թաւարական հայալը:

Կայսրը՝ որ կ'ուզէր խորտակել զայն յեղափոխական
աւանդութեամբ, ուզեց որ տեղ ունենայ կրօնական
երեսի՜ մը, և այս նպատակաւ քննութեան ենթար-
կուեցան Պոլսեան նաւորները՝ զանկու նամար սուրբ
մը որ յարմար ըլլար:

Կ'երեի որ Նարդէնի անուամբ սուրբ մը զոյութիւն
չէ ունեցած, բայց զանուցաւ առաջին դարերու մէջ
Հայաստանէն մարտիրոս մը, որուն տանուը քիչ շատ
կը նմանէր կայսր անուան, և որուն տանը կ'իջնար 15
Օղոստոսի:

Այն ասեմ նշանակուեցաւ այդ օրը զետեղական ասեմ, և
մկրտուեցաւ Ս. Նարդէնի անուամբ: Արագութեամբ
և բռնութեամբ՝ որ Նարդէնական կառավարութեան
նկարագիրն էր (նախկէ հրամանը. Մանձոնի), այս տեղը
զրուեցան լայնածաւալ կայսրութեան բոլոր նպատակաց
մը. (այն արագութեամբ՝ ինչպէս զինուորական հրա-
ման մը):

Այն օրը ոչ միայն տէրութեան պաշտօնակալք պար-
տական էին նազուի իրենց շողողուն համազգեստը,
ոչ միայն նաարակալք շէնքերը, Թաղապետարանները
պարտք ունէին տանական գրօնները բարձրացնել և իրի-
կունը լուսաբարելի, ոչ միայն ստիպուած էին զօրանա-
լէս ընել մեծ համազգեստով ուշին իսկ զիւղբու մէջ՝
ուր զինուորանոցը բազկացած էր շորս զինուորներէ և
նստիկանագիտէ մը, այլ ամէն քաղաքացի, ստիպուած
էր գաղաթիլ իր սեփական տան պատուանները գոր-
նեցով, քանակալք ալ ստիպուած էին շնորակալութեան
արարողութիւնները կատարել, և կայսրութեան նապաւա-
ւոր եկեղեցիներէն ստիպուած էին բարձրացնել առ
Աստուած շնորակալութեան աղօթքները՝ Գաղղիքի և
աշխարհի տուած ըլլալուն նամար՝ Նարդէն կայսրէն
կառավարուած ըլլալուն պարզելը:

Համառօտիք յիշեցին 15 Օղոստոսի տանին ազգի-
նիքը, վասն զի Հոռով ալ կը մտնայ պատմութեան
այս բաժնի մէջ, և այդ տանախմբութիւնները քաղա-

քիս մէջ՝ Նշանակուած են խիստ շատ հետաքրքրական գէւգքերով և մանրամասնութիւնով:

Ինչպէս ամէնքը գիտեն 1899էն վերջ Հոովմայ մասն կը կազմէր զազգիական կաշարութեան, հրապարակուած էր աւերութեան երկրորդ քաղաք. Նաբոլէոնի որդւոյն տրուած էր Թագաւոր Հոովմայ տիրոջոր, և այն կաշարի իսկ որոշած էր այդպիսի հոն և թագաւոր պսա-կոսի կառավարչութիւն մէջ: Չէ հշտած աւերութեան մը՝ որ կրած ըլլայ այնքան սաստիկ և այնքան յարատեւ հա-կառաւորութիւն, որքան կրցէ Նաբոլէոնական աւերութիւնը Հոովմայ մէջ:

Այդ թէ ինչպէս տնտեսեցաւ առաջին Օգոստոս 19բ Հոովմայ մէջ՝ պատմիչք:

Լուսաստանեայ կապիտալիսն, հրապարակը, և «ցցա-պատնէշ»ը (cordonata). այդ ժամանակի լրագրիչներէն մին կ'ըսէ թէ այն լուսայ կայծակու մէջէն Մարկոս Արիգիոսի արձանը նոր ցլոյցով մեծ մ'առած էր և կը վերակոչէր մեծն Նաբոլէոնի յիշատակը:

Այսպէս նաև հրապարակը (Foro) և Կլորսէոն բո-ցերու տեսարան մ'ունէին: Բայց, ստորբորնակ նակա-գրութիւն, քոյր քաղաքը մուծի մէջ միաց, և քաղա-քացիք փակուած կեանք իրենց տները:

Բայց մեծագոյն վայը վերջը եկաւ երբ Ս. Պետրոսի մէջ «Ջըպէ Աստուած»ը պիտի սկսէին, Գեղազ. Ամա-նաս, տեղակալ (vice-gesente) Հոովմայ, հրաման տուած էր խաղաղութեան քարոյն համար, բայց քա-հանայք, և գործէ մանկը միտքիցի մասն ունեկաւ այդ տոնին, և ասոնց միացան Սիւրիակի երգիչները, որոնց հուշակաւոր վարիչը Երեմիարէլի յայտարարեց թէ մե-ղանշած պիտի ըլլայ: Թէ որ կառավարէ «Ջըպէ Աս-տուած»ը:

Ասոր հետեանքը այն եղաւ որ ժողովեցան ամէն կողմէ երգիչներ, բայց «Ջըպէ Աստուած»ը զարուրելի բան մ'եղաւ: Եկեղեցոյ մէջ ոչ մէկ կենդանի շունչ չկար՝ բացի պաշտօնէիցից և իրենց կիներէն, և զինուոր-ներէն և սպաններէն, որոնք շատ սովորութեան զինուո-րական հրաման ընդունած էին Ս. Պետրոս երթալու, թէպէտև այսպէս կը կարգանք «Կապիտալիսն» պաշ-տօնական լրագրիչ մէջ: «Բազմաթիւ քահանաներ, լաւ հրավարութիւն, անթիւ բազմութիւն».— անա թէ ինչ-պէս կ'աւանդուի պատմութիւնը:

Կապիտալիսնի մէջ Գաղաքապետութեան տուած պա-րանշնդէսին որ զան 1500 հրաւիրեալներէն 400ը. և ընդարձակ դատարի սրանկերը սպառնութիւն մը կը բերէին: Բարձր դատարարգէն կը տեսնուէր Սիւլան դ. քառսկին Ջէգարիին, և իշխանուրին Ս. Խաչ. Նորթէն պատմաբանը որ հրաւիրելոյ մէջ էր՝ շփոթած սրանէն դուրս ելաւ:

Նոյն քանդ պատահեցաւ Գաղղիակոյց Ս. Լուգովիկոս հեղեղեղոյն մէջ, ուր քահանայք գործէ ամէնքը օրե-նաւոր իշխանութեան կողմնակցք: այնքան արգելներ հանելին աւերութեան գէմ՝ որ կարելի չէղաւ գտնել

գաշնահաւոր մը որ ընկերէր ձայնաւորին, և ոչ երգի օրինակը կար, այնպէս որ ստիպուեցաւ զնիկ հասա մը այն վայրկիսին և ձայնաւորը հրողեցաւ անշաղոգ հը-գիւններէ՝ այն տառիկանի որ մարդուս յիշողութեան մէջ էր կարելի պահել այնպիսի որբապան երգերու Նրուապաժութիւն մը Հոովմայ հեղեղեղներէն մէկուն մէջ լսուած:

Իրեկներ՝ Արուլայ թատրոնի մէջ ներկայացուեցաւ Հոովմայը կամ Սարբիսպիները: Տեսարանի մը մէջ Հոովմայ կը խօսի մարգարէութեամբ Նաբոլէոնի վը-րայք: Ասոր վրայ սրաւը կը թնդայ ծափերով... պատներն ու պաշտօնեաները հրաման ընդունել կը լինեն օժեհաններ և զանաւարկը, որ սուրակ թո-ղուած է Հոովմայեցիներէն:

Յիտին ժամանակներս 15 Օգոստոսը զարհալ տո-նուեցաւ Հոովմայ մէջ, և այս պատահեցաւ՝ երբ Գաղ-ղիս զբաւեց զայն, Հոովմայ զինուորանոցին զազգիական բանակը կրկին վճարք ունէր, այսինքն է՝ այն որ կը կոչուի «Պատերազմի վճարք», Ջինուորները կ'զո-տուէին անկէր՝ ժամանցի համար, մանաւորապէս յա-ճախելու համար զինուորաներ և պահուցիներ, խախու համար «Դղեկաց» (Castelli) գիւնին, որուն կ'երեկ շատ սիրահարուած էին: Թերեւս անվարժ այսպիսի ողբերգ գիւնիներու, զազգիացի գիւնով զինուորներու թիւը ամէն իրիկուն բաւական շատ էր:

Հոովմայ մէջ ժողովրդական բան մը դարձած էր «Ջըպէ»-ն Գաղղիսի գիմովին: Յաճախ ներկայ կ'ըլ-լային ասոնց երեսացող սուրին զինուոր մը տեսարա-նին, որուն հուսէն երթալով օրիկաներու բազմութիւն մը, կը պտար. Պարոն, պարոն մեգիակաւ (Monsù, Monsù Didon), ինչպէս և կը կոչուէին զազգիացի գի-նուորներին Հոովմայ մէջ. ու կը փախչէին սրիկաները, երբ զինուորը, — ինչպէս Ռենցոյի Միլան օդոյ մէջ — կը քնէր դաշտին պատահանը վարիցներու համար իր նեղիչները:

Այդ այս որ կը պատահէր գործէ ամէն երկրոյ, 15 Օգոստոսի համահատութիւնը սարսափելի էր: Կարելի է ըսել որ ամբողջ զինուորանոցը կատարելու համար կայսեր անուան տօնը՝ ինքզինքը զինուորական կու տար: Զինուորները կը պտուէին քաղաքին փողոցները՝ պաշ-տակելով իրենց քոյրը ուսով, և այդ միկն կէս գիշեր: Հազուադիւրս էին արիւնհանգ կոխները, մանաւորա-պէս ժողովրդական թաղերու մէջ, և այն երեկոյ՝ քարի քաղաքացիք տան մէջ փակուած կը կենային:

Այս ամէնը կին պատմութիւն է. հիմա 15 Օգոս-տոսէն ուրիշ բան չի մնար՝ եթէ ոչ Օգոստոսի անա-գլոյն կամ Նրուասարդ Օգոստոսի, այսինքն է այն բարի մեղքը՝ որ պէտք է տրուի ստորակարգ քաղաքա-ցիներուն, անոնցմէ՝ որոնք առեանք խոյրը կ'ընդունէին:

Թորգմ. Եւ. ԽԱՅԱՏՈՒՐ ՎՐԹԱԼԵՍԻԱՆ

Decio Cortesi — Corr. d'Italia 1920. Օգոստ. 15.